

ט"ו בשבט וט"ו באב

כולנו מכירים את ט"ו בשבט, ראש השנה לאילנות, החל בסוף עונת החורף, ומבשר את בוא האביב. אולם האם כולנו מכירים באותה מידה את החג המקביל לו, ט"ו באב, החל בסוף עונת הקיץ?

חג זה - חמשה עשר באב - הוא משום מה פחות מפורסם. אולם בעצם שני התאריכים הללו משולבים זה בזה ומשלימים זה את זה. הם מחלקים את לוח השנה העברית לשני חלקים שווים: שישה חודשים מטי"ו בשבט לט"ו באב - עונת גידול, צמיחה, פריחה והנבט פירות; ושישה חודשים מטי"ו באב לט"ו בשבט - עונת קמילה, שלכת, גשמים, ותודמת אילנות.

השנה החקלאית היא ביסודה שימשית (סולרית); כלומר, קשורה למעגל החמה ולחום השופע ממנה. ואומנם, מבחינת כוח החמה וחומה על הגידול והצמחה בארץ, יש לשנה העברית שני צירים קוטביים: מחצית חודש שבט ומחצית חודש אב. תאריך מחצית החודש חמשה עשר (ט"ו) - ולא ראשית החודש, נבחר לציון מועד המעבר, משום שאז הריח הוא במ"י לואו, והזמן מתאים לשמחה וחגיגות.

כפי שהבחינו חז"ל, במשך ששה חודשים, מטי"ו בשבט ועד ט"ו באב, הולך ומתחזק וגובר כוח החמה; ובמשך ששה חודשים, מטי"ו באב ועד ט"ו בשבט, הולך ונחלש ותושש כוח החמה. משום כך ט"ו בשבט נקבע (כדעת בית הלל במשנה) לראש השנה לאילנות. הוא יום מפנה לאילן ולפירותיו; מתאריך זה ואילך כוח החמה הולך ומתעצם, "מפרה את האדמה, מגדל וממתיק את הפירות, מרפא ומעדן את כל היקום". ט"ו באב לעומתו מציין מעבר לעונה חדשה. הוא סוף ימות הקיץ, המסיק והבציר. ומשום כך הפך עוד מימי קדם לחג המחולות בכרמים. מתאריך זה ואילך, "כוח החמה הולך ותשש", האדמה מתחלה להתנמנם, העצים מתפרקים מפריים ונכנסים לשלכת.

ט"ו באב חג הבציר והמחולות בכרמים

ועד ט"ו בשבט, אינם כשרים למערכה; שהרי הם לחים ונוטים להתליע. וכך מלמדת הברייתא בתלמוד בבלי (ב"ב קכ"א ב'): "רבי אליעזר הגדול אומר: כיוון שהגיע חמישה עשר באב, תשש כוחה של החמה, ולא היו כורתים עצים למערכה". ביום זה, שהוא המועד האחרון לתרומת העצים למקדש, היו בני ישראל מביאים מכל קצות הארץ לירושלים תרומות עצים למזבח, והעיר היתה מתמלאת אז המון עולי רגל וחוגגים. וכך קראו ליום ט"ו באב בשם "חג קורבן העצים" (הק' שרוקה; בהבחנה מקורבן סתם, בק' קמוצה בקמץ"קטן).

מאותו טעם קראו לט"ו באב גם "יום שבירת מגלי". ניתן אולי לשער, כי בו ביום היו שוברים באופן סמלי "מגלי" (קרדום, גרזן) כדי לציון את סיום עונת הבאת "קורבן העצים" למקדש. יש חוקרים המשערים, כי מטי"ו באב (ועד ט"ו בשבט) היו נמנעים בימי קדם מלכרות עצים גם למטרות לא-מקדשיות; כי "עד שהשמש תתאושש ותחליף כוח לשוב ולמשול ביום בגבורתה, צריך לתת לעץ לנוח ולנמנם ואסור לכרות לעלות עליו. כל מי שצריך בעצים לחימום ולבישול, למלאכה ולבנין יזדרז ויבקע לו עוד חמשה עשר לחודש".

חג הבציר והמחולות בכרמים חטיפת בנות שילו בידי שבט בנימין

מעניין הדבר, כי בעוד שטי"ו בשבט אינו מוזכר כלל במקרא, הרי לטי"ו באב יש לאור פרשנות חז"ל שורשים

שכמה ומנגב לבונה. ויצו את בני בנימין לאמור: לכו וארבתם בכרמים. וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחולות, ויצאתם מן הכרמים, וחספתם לכם איש אשתו מבנות שילו, והלכתם ארץ בנימין - שימו לב לתיאור המדוייק של מקום החגיגה. כל זאת, כדי לאפשר לחוגגים - ובסיפור שלנו, במיוחד לבני בנימין (הבאים מן הדרום), המשתוקקים למצוא להם בנות זוג מתוך המחולות - למצוא את המקום. המחולות היו בכרמים, וכנראה התקיימו לאחר הבציר. לדעת חז"ל, היה זה ט"ו באב, שכבר היה נחשב לחג חד-שנתי קדום ("מימים ימימה") עוד בימי השופטים. וכך - בלשון חז"ל (רבה בר בר חנא בשם רבי יוחנן) - "ט"ו באב הוא יום שבו 'הותר' שבט בנימין לבוא בקהל". "היתר" זה נעשה בדרך של חטיפת נשים מחוללות בידי גברים מתפרצים שפלטו לתוך מעגל הרוקדות. אולם, נראה לי, ש"חטיפת נשים" זו, ללא ספק, לא היתה כרוכה באלמות ובאונס, אלא היתה בעצם "מתן כננת" מראש, ונתבצעה בדרך דרמטית וסמלית - מתוך רצון והסכמה הדדית בין החוטפים וה"טופות" - הכל כדי לעקוף את חומרת השבועה. מכאן הניב "הותר" שבלשון חז"ל למעשה זה, שלפי חיזונויותו ופשוטו נראה כמחפיר ואילולי ביותר, במקורות מדרשיים מאוחרים יותר נדרשת חטיפה זו לגנאי, כביטוי של תכונה שלילית מהותית באופיים של בני השבט. בברכת יעקב אמר (ברא"שית מ"ט כ"ז): "בנימנו זאב יטורף"

הכנת עצים לאש המערכה

לשני התאריכים המשולבים, ט"ו בשבט וט"ו באב, היתה חשיבות רבה בימי בית המקדש לעניין הכנת העצים לאש המערכה: אין כורתים עצים לשם הבערת אש על המזבח אלא במשך ששת החדשים – החמימים והיבשים – שמט"ו בשבט ועד ט"ו באב. כי אז העצים הם קשוחים יותר, מתלקחים ביתר קלות, אינם מעלים עשן רב מדי, ואינם מתליעים. עצים שנכרתו במשך ששת החודשים – הקרירים והרטובים – שמט"ו באב

מעניין הדבר, כי בעוד שט"ו בשבט אינו מוזכר כלל במקרא, הרי לט"ו באב יש לאור פרשנות חז"ל שורשים עמוקים במקרא. כזכור, בספר שופ"טים (כ"א) מסופר כי כתוצאה מהמ"א אורע המביש של "פילגש בגבעה", בנחלת בנימין, נשבעו כל שבטי ישראל במצפה לאמור: "איש ממנו (מאתנו) לא יתן בתו לבני שבט בנימין לאשה". באלה: "ארור נותן אשה לבנימין!". הדבר עלול היה להביא להכחדת כל שבט בנימין מעם ישראל. לאחר זמן, כשהמרירות שככה, נמצאה עצה. בני בנימין יחטפו להם נשים וכך השבוע לא תופר והשבט לא ימחה מישראל. בהקשר זה בא תיאור של חג קדום בשילו – העיר המקד"שית והמרכזית בהר אפרים: ויאמרו: הנה חגיה בשילו מימים ימימה, אשר מצפונה לבית אל מזרחה והשמש למסילה. העולה מבית אל

תכונה שלילית מהותית באופיים של בני השבט. בברכת יעקב נאמר (ברא"שית מ"ט כ"ז): "בנימין זאב יטרף". ודרשו במדרש תנחומא: "מה זאב חוטף, כך שבטו של בנימין חוטף". אולם רש"י, כדרכו, ממתיק עוקצם של דברים בראותו בחטפנות זו כעין התגלמות של ייעוד נבואי-ברכתי: "בנימין זאב יטרף" – ניבא (יעקב) על שיהיו (בני בנימין) עתידין להיות חטפניו: 'וחטפתם לכם איש אשתו...' שהיא כעין התגלמות של ייעוד נבואי-ברכתי.

בימי בית שני: מחולות בנות ירושלים לשם מציאת בני זוג

במשנה סוף מסכת תענית: "אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים שבהן בנות ירושלים

יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו..." בתלמוד מובא תיאור יותר מפורט: "ובנות ירושלים יוצאות וחולות (מחוללות, רוקדות) בכרמים. ומה היו אומרות? בחור, שא נא עניך וראה מה אתה בורר לך". לפי מקור תנאים נוסף: מיוחסות שבהן היו אומרות: "אל תיתן עניך בנוי, תן עניך במשפחה – שקר החן והבל היופי...". יפהפיות שבהן היו אומרות: "נתנו עיניכם ליופי, שאין האשה אלא ליופי". מסתבר שיש בחגיגות בנות ירושלים המתוארת במשנה משום עידון וסוב-לימציה של התיאור המקראי של מחולות שילו: לא עוד חטיפת נשים, אלא מפגש בדרך של ריצוי והתחננות.

"לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב..."
מקורו ומשמעותו של ט"ו באב חג מקראי קדום שכמעט ונשכח בגולה, ההולך ומתחדש בישראל של ימינו

לאחר החורבן בטל חג מחולות הכרמים. אולם יום ט"ו באב – החל כשבוע לאחר תשעה באב, בחודש שבו ממעטין בשמחה – שרד בו בכל זאת מגיוני הנחמה והכמיהה לגאולה. לפי מסורת תלמודית, זמן ממושך לאחר כשלון מרד בר כוכבא לא ניתנו הרוגי ביתר לקבורה. אולם בט"ו באב ניתנו הרוגי ביתר לקבורה, ובאותו יום תקנו ביבנה את ברכת "הטוב והמיטיב" בברכת המזון. יום זה, ט"ו באב, נקרא במגילת תענית בשם "זמן עצי הכה" נים" (כמוסבר למעלה) והוא מצויין כיום שאסור להספיד ולהתענות בו. במשך שנות הגלות ועד ימינו – אין אומרים ביום זה תפילת תחנון. בחדרי המלמדים יום ט"ו באב, כמו ט"ו בשבט, היה נחשב ליומא דפגרא (כעין "יום חופשי" בימינו). כלומר, המלמ"דים היו עושים סעודה לתלמידיהם, ולא היו מכים את הילדים. נעשו נסיונות בהתיישבות העובדת לחדש את החג הקדום על בסיס חילוני. נתפלל כי יבואו ימים במהרה בימינו ונזכה לחידוש החג הקדום הזה – חמישה עשר באב – בארץ ישראל על טוהרת הקודש.